

УДК 81'373.611:528

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ КАРТОГРАФІЇ

Надія Голубінка¹, Оксана Литвин¹,
Юлія Голубінка², Василина Куп'як²

1. Кафедра української мови, Національний університет "Львівська політехніка", вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна, 79013, E-mail: nholubinka59@gmail.com

2. Кафедра картографії та геопросторового моделювання, Національний університет "Львівська політехніка", вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна, 79013, E-mail: yuliia.i.holubinka@lpnu.ua

Проаналізовано спосіб поповнення української картографічної термінології шляхом термінологізації. Зазначено, що загальноживані слова використовуються не лише для подання інформації, а й для створення нових термінологічних понять, суть яких конкретизується в науковому тексті. Стверджується, що лексико-семантичний спосіб творення картографічних термінів найчастіше ґрунтується на метафоричних і метонімічних перенесеннях.

Ключові слова – термін; картографія; термінологізація; метафоризація.

Постановка проблеми

Проблема впорядкування науково-технічної термінології, опрацювання основних принципів термінотворення усіх галузей знань є предметом досліджень українських науковців. З цього погляду потребує уваги термінологія картографії – терміносистема, що відображає поняття однієї з важливих галузей науково-пізнавальної та професійної діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень

Питання термінологізації розглядалось у працях українських і закордонних науковців. Зокрема, явище вторинної номінації в терміносистемах суспільних наук висвітлено в працях В. Захарчин, З. Куньч, Т. Панько, О. Сербенської, М. Сташко, природничих наук – А. Крейтор, Г. Наконечної, В. Пілецького, І. Процик, Л. Симоненко, П. Чучки, технічної термінології, яка стала об'єктом аналізу І. Кочан, О. Литвин, В. Марченка, Е. Огар, Л. Харчук.

Ми погоджуємося із думкою науковців, що термінологічні назви, утворені лексико-семантичним способом, відрізняються від загальноживаних слів тим, що, зберігаючи риси конкретно-образного мислення, яке базується на зовнішній подібності предметів, явищ, настановлюють на дефініцію, на суть означуваного ним

поняття і чітко показують місце в системі понять галузевої термінології [1, с. 98].

Термінологізація в картографії

Одним із продуктивних семантичних способів поповнення української терміносистеми з галузі картографії є термінологізація загальноживаних слів: *стрічки*, *смуги* – “зображальні засоби на карті” у картографії, *стрічка* – “довга вузька смужка певного матеріалу”, *смуга* – “видовжена, обмежена чим-небудь частина якоїсь поверхні, що виділяється на загальному фоні своїм виглядом, кольором і т. ін.”; *відмивання* – “пластичний спосіб зображення рельєфу, за якого об'ємність форм рельєфу відтворюється накладанням тіней фарбою чи тушшю з поступовою зміною її насиченості – від темної до світлої” у картографії, *відмивання* – “процес очищення чого-небудь від бруду”.

Перехід зі сфери загальноживаної лексики відбувається двома способами: 1. шляхом розвитку вторинних термінологічних значень у звичайних лексичних одиницях: *стрілка* – “один із зображальних засобів на карті; вузький довгий мис, що утворюється при злитті двох річок, а також піщана коса, намита приборами” – “тонка вузька пластинка з загостреним кінцем, яка обертається на осі і показує час, напрям і т. ін. на шкалі вимірювальних приладів і дороговказ”; 2. шляхом використання загальноживаних слів у складних термінах, наприклад: *картографічна мова* – “картографічні умовні позначення”; *легенда карти* – “систематизоване зведення використаних на карті умовних позначень і текстових пояснень, що розкривають зміст цих позначень” у картографії і *мова* – “здатність людини говорити, висловлювати свої думки”; *легенда* – “народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковисто, фантастикою” у загальнонародній мові. Слід зауважити, що цей шлях вторинної номінації є більш продуктивним у досліджуваній термінології.

Вторинна номінація понять картографії, вихідною основою якої були найдавніші терміносистеми та загальноживані слова, відбувається на основі метафоричних і метонімічних процесів [3, с. 14-16]. Метафорична номінація полягає у творенні найменувань на основі будь-якої схожості нової реалії чи процесу, що позначається, з уже наявною. Зміна статусу загальноживаної лексеми (її перехід до розряду терміна) у межах процесу метафоризації найчастіше відбувається внаслідок: 1. перенесення назви за подібністю форми і розміру: *рамка карти* – “лінія, яка окреслює наведену на карті територію”; *кишеньковий атлас* – “атлас малого формату”; 2. перенесення назви за подібністю процесу: *читання карти* – “процес відтворення реальної дійсності за її зображенням на карті”; 3. пе-

ренесення назви за подібністю ознаки: *вичерпність* – “наявність необхідної інформації для всіх без винятку об’єктів, що подані на карті”; *обов’язкова локалізація або координатна прив’язка* – “фіксація безпосередньо на карті положення об’єктів, до яких належать дані некартографічних джерел і зазначення координат, за якими об’єкти можна подати на карті”; 4. перенесення назви за подібністю функціонального призначення: *банк даних* – “інформаційна система централізованого збереження й колективного використання потрібних для створення карт відомостей у цифровому вигляді”; *база даних* – “проблемно-орієнтовані сукупності відомостей”.

Цікавими з точки зору метафоричних процесів є терміни на позначення різних видів карт, атласів і глобусів. Залежно яку ознаку взято до уваги у процесі класифікації, підставою для перенесення в картографічній термінології може бути як зовнішня, так і внутрішня подібність: *атлас дорожній, навчальний, воєнний, туристський, шкільний* (підстава – призначення); *карта вигадана* – “на якій зображують легендарні події або такі, що ілюструють, наприклад, подорожі героїв книжок” (підстава – характерна ознака); *оцінні карти* – “карти, які показують придатність або ефективність використання природних чи соціально-економічних умов і ресурсів для тих чи інших цілей”; *рекомендаційні карти* – “карти, за якими визначають способи й типи раціонального природокористування” (підстава – схожість за функціями: *оцінювати* – “визначати якості, цінності, переваги чого-небудь”; *рекомендувати* – “пропонувати, радити, представляти, характеризувати”).

У термінології картографії проявляються такі метонімічні перенесення: назви процесу на результат: *вимір* – “визначення будь-якої величини чогось” і “величина, яку вимірюють”; *опис* – “матеріал, який готують у результаті візуального аналізу” і “дія, а також словесне зображення, словесна передача чого-небудь”. Порівняно з метафоричною термінологізацією метонімічна менш виражена у термінології картографії.

Висновки

На термінологію картографії поширюється системний характер словотвірної структури української літературної мови, що виявляється у способах та принципах творення слів. Термінологізація загальноживаних слів є джерелом поповнення термінології картографії. Лексико-семантичний (термінологічна метафоризація та метонімізація) спосіб зберігає прозору внутрішню форму, завдяки чому термін якоюсь мірою відсилає нас до суті наукового поняття; підтримується

автентичність термінології, але й використання вторинної номінації призводить до багатозначності терміна, що є вадою в термінології [2, с.63]. Отже, детальне подальше лінгвістичне дослідження термінології картографії дасть змогу здійснити її поняттєву уніфікацію для встановлення логіко-семантичних зв’язків галузевих термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва, 1971. 243 с.
2. Куньч З. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 38 – 66.
3. Наконечна Г. Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 11–37.
4. Божок А. П., Молочко А. М., Остроух В. І. Картографія: підручник / за ред. А. П. Божок. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2008. 271 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах. Т. 1–4. Київ: Аконті, 1999.

SECONDARY NOMINATION IN CARTOGRAPHIC TERMINOLOGY

Nadiya Holubinka¹, Oksana Lytvyn¹,
Yuliia Holubinka², Vasylyna Kupiak²

1. Department of ukrainian language, Lviv Polytechnic National University, 12 Bandera str., Lviv, Ukraine, 79013, E-mail: nholubinka59@gmail.com
2. Department of cartography and geospatial modelling, Lviv Polytechnic National University, 12 Bandera str., Lviv, Ukraine, 79013, E-mail: yuliia.i.holubinka@lpnu.ua

It is analyzed the method of the renewal of Ukrainian cartographic terminology by terminologisation. It is highlighted that transition from the area of common vocabulary is going by the development of secondary terminological values in ordinary lexical units and through the application of common words in complicated terms. It is argued that semantic method of the creation of the cartographic terms from common words most often is based on the metaphorical and metonymic transfers.

Keywords – term, cartography, terminologisation, metaphorization.